INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENTIFIC RESEARCHERS
ISSN: 3030-332X Impact factor: 9,493 Volume 17, issue 1, Aprel 2026
https://wordlyknowledge.uz/index.php/IJSR worldly knowledge
Index: google scholar, research gate, research bib, zenodo, open aire.
https://scholar.google.com/scholar?hl=ru&as_sdt=0%2C5&q=wosjournals.com&btnG
https://www.researchgate.net/profile/Worldly-Knowledge
https://journalseeker.researchbib.com/view/issn/3030-332X

SHAXSNING IQTISODIY XAVFSIZLIGINI TA'MINLASH MUAMMOLARI

Asqarova Diyora Qodirjon qizi
Namangan davlat universiteti
Iqtisodiyot fakulteti talabasi
Ilmiy rahbar: **R.Ahmedov**

ANNOTATSIYA: Mazkur maqolada shaxsning iqtisodiy xavfsizligini ta'minlash masalalari, unga ta'sir etuvchi asosiy omillar va mavjud muammolar tahlil qilingan. Xususan, daromad barqarorligi, bandlik darajasi, moliyaviy savodxonlik, inflyatsiya hamda ijtimoiy himoya tizimining holati shaxs iqtisodiy xavfsizligining muhim tarkibiy qismlari sifatida ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar:iqtisodiy xavfsizlik, shaxs, bandlik, daromad barqarorligi, ijtimoiy himoya, inflyatsiya, moliyaviy savodxonlik

Yangi O'zbekiston strategiyasining "Adolatli ijtimoiy siyosat" bobida bugungi kunda O'zbekiston Respublikasini iqtisodiy taraqqiyotining yangi bosqichida ijtimoiy sohadagi muammolar: aholini va ayniqsa unda yoshlarni bandligini oshirish, fuqarolarni ijtimoiy himoya qilish va ularning salomatligini saqlash, sog'lom tur-mush tarzi, jismoniy tarbiya va sport, ta'lim va tarbiya, ilm-fan va innovatsion taraqqiyot va aholining muhtoj qatlamlariga ko'rsatiladigan ijtimoiy yordam sifatini oshirishda mavjud muammolarga alohida e'tibor qaratilgan.

Bu haqda ""Avval – inson, keyin – jamiyat va davlat" degan g'oyani Konstitutsiyamiz va qonunlarimizga ham, kundalik hayotimizga ham chuqur singdirishimiz kerak. Hozirgi kundagi jiddiy sinovlar va bashorat qilib bo'lmay-digan xavf-xatarlarni yengib o'tishga qodir bo'lgan milliy davlatchiligimiz asoslarini mustahkamlashimiz zarur" 1.

Shaxs bir paytning o'zida xavfsizlik sohasining obyekti, ham subyekti bo'lgani holda, xavfsizlik sohasining barcha tizimlarida mavjud bo'ladi va tizim tashkil etuvchi vazifasini bajaradi. Insonlar, ularning hayotiy qiziqishlari va ehtiyojlari, jamoalar va ular o'rtasidagi o'zaro munosabatlar, ijtimoiylashuv tizimlari (ta'lim, tarbiya, madaniyat, kundalik hayot) va insonning hayotiy faoliyatini ta'minlash tizimlari (sog'liqni saqlash, savdo, ta'minot) shaxs-ning iqtisodiy xavfsizlikning obyekti sanaladi.

Ushbu sohalardagi muammolar mamlakat taraqqiyotiga tahdid bo'lib, muammolarni samarali yechimi, mamlakatda shaxsning iqtisodiy xavfsizligi ta'minlanganligini va bu o'z navbatida milliy iqtisodiyotda iqtisodiy xavfsizlik ta'minlanganligini ifoda etadi. Bu mamlakatimizda shaxsning iqtisodiy xavfsizlik munosabatlarinng institutsional asoslarini takomillashtirish bilan bog'liq muammolarni tadqiq etish dolzarb ahamiyat kasb etayotganligini ko'rsatmoqda.

Bugungi kunda jahonda iqtisodiy rivojlanish muammolari hamda jahon iqtisodiyotining beqarorlashuvi tufayli iqtisodiy subyektlar manfaatlaridagi qarama-qarshiliklarning keskinlashuvi yuzaga kelmoqda. Buning natijasida jamiyatda aholi tabaqalanishining kuchayishi, ijtimoiy sohaga yuklatilgan yuklamaning, davlat tomonidan ijtimoiy qo'llab-quvvatlanishiga bo'lgan e'tiborni ortishi va ijtimoiy-iqtisodiy vaziyatning beqaror-lashishi, yuz berayotgan yangi jarayonlar bilan oldingi tizim ta'sirini to'qnashuvi

1 O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Oliy Majlis va O'zbekiston xalqiga Murojaatnomasi. "Xalq so'zi" gazetasi 21.12. 2022 yil.

natijasida iqtisodiy rivojlanish sur'atlarini pasayi shiga olb kelmoqda. Bu iqtisodiy subyektlarning faoliyatiga e'tiborning dolzarbligini kuchayishi iqtisodiyotning tranzitiv turi bilan tavsiflaydi.

Rivojlanishning tranzitivligi mamlakatning turmush faoliyatini ta'minlash yalpi tamoyillarini amalga oshi rishyondashuvlarini va qoidalarini majmuali o'zgartiradi, bu esa yangi iqtisodiy imkoniyatlarning vujudga kelishiga, xo'jalik yurituvchi subyektlarning faollashuviga. ularning salohiyati va imkoniyatlaridan foydalanishda ko'pvari-antlikka va subyektlarning iqtisodiy barqarorligini o'sishiga olib keladi. Biroq transformatsiya jarayonida iqtisodiy salohiyatning ba'zis asoslarini shakllantirish bilan bir qatorda, ijtimoiy ta'minot sohasida buzilishlar, tartibsiz-liklar ham kuzatilmoqda. Ijtimoiy kafolatlar tizimini buzilishi va yangi iqtisodiy tizimni shakllantirish sur'atlarining pasayishi ijtimoiy himoya mexanizmlarining qisqarishiga turtki beradi. Shakllanayotgan yangi tizim o'z-o'zini moslashtirish imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish sharoitida davlat tomonidan minimal darajada qo'llab-quvvat-lashga qaratilgan bo'lib, uning natijasida ijtimoiy jarayonlarni qayta qurish va bu jarayonlarni tartibga soluvchi davlatning rolini aniqlamasdan turib iqtisodiyotni isloh qilish mumkin emas. Martins-da-Roja va Vaylakisga ko'ra, asosiy endogen tranzaksiyalar, hatto moliyaviy kabi an'anaviy bozorlarda ham axborotni qidirish, tashish, saqlash va o'lchashni o'z ichiga olgan jarayondir2. Binobarin, iste'mol-chining bozor konyuktura axborotlarini olish xarajatlari uning tranzaksiya xarajatlari hisoblanadi. Bundan tash-qari, tranzaksiya xarajatlariga sotuvchilarni topish, opportunizmdan himoya qilish va boshqalar ham kiradi. Tranzaksiya xarajatlarini kamaytirish iste'molchilar uchun tanlov imkoniyatini tenglashtirish orqali amalga oshi-rilishi mumkin. Bu yondashuv So'nggisi nuqtayi nazaridan mahsulotning nafliligining eng muhim xususiyatlar-idan biri bo'lib, uning qiymatiga ta'sir qiladi, bu esa reklama bilan bog'liq bo'lgan tranzaksiya xarajatlarining yuqori ulushiga ega ixtisoslashgan ishlab chiqaruvchilarda yuqori darajadagi raqobatbardoshlikni belgilaydi.

Tranzaksiya xarajatlarining qisqarishi iqtisodiyotning institutsionallashuvining kuchayishiga olib keladi, bu esa muqobil institutlarning shakllanishi va faoliyatining ijtimoiy xarajatlarini tartibga soluvchi davlat siyosatini amalga oshirishni taqozo etadi.Ijtimoiy soha nafaqat iqtisodiy, balki milliy xavfsizlikni ta'minlashda ham muhim o'rin tutadi, zero, ijtimoiy soha orqali shaxs, oila va shu bilan bir qatorda alohida ijtimoiy guruhlar hamda yaxlit tarzda jamiyatning manfaat-lari va ehtiyojlari qondiriladi. Ijtimoiy xavfsizlikni ta'minlash bu ijtimoiy sohada takror ishlab chiqarishni rivoj lanishi unda ijtimoiy xavfsizlikning maqbul darajasiga va tavsifiga erishish, jamiyatda mavjud konstitutsion tizimni, ijti-moiy barqarorlikni ta'minlovchi davlat va jamiyat tomonidan amalga oshiriladigan siyosiy, huquqiy, iqtisodiy, mafkuraviy, tashkiliy va ijtimoiy-psixologik chora-tadbirlar majmuidir 3.

Davlatining ijtimoiy siyosati va uning ijtimoiy-iqtisodiy xavfsizligini ta'minlovchi tizim faoliyatini transformatsiyasi jarayonida yuzaga keladigan iqtisodiy munosabatlar mamlakatda ijtimoiy xavfsizlikning institutsional asoslarini takomillashtiruvchi tizim bo'lib hisobla-nadi. Aynan shu joyda shaxs va davlat, shaxs va korxonalar o'rtasidagi turli - tuman ijtimoiy munosabatlarning mustahkamligi va o'zaro hamohangligi jiddiy sinovdan o'tadi. Biroq, iqtisodiy islohotlar natijasi ko'pincha aholi-ning turmush sharoitini yomonlashuvi, qonun chiqaruvchi va ijro etuvchi hokimiyat organlarining beqarorligi bo'lib, bu insonlar ongida

2 Martins-da-Rocha V. F., Vailakis Y. Financial Markets with Endogenous Transaction Costs / V. F. Martins-da-Rocha, Y. Vailakis // Economic Theory. – 2010. – Vol. 45. – P. 65–97

3 Tursunov B.O. Iqtisodiy xavfsizlik. O'quv qo'llanma. T.:"Innovatsion rivojlanish nashriyot-matba uyi" 2021 yil. – B.432.

qashshoqlik, ishsizlik, ijtimoiy himoyasizlik kabi salbiy jarayonlar ko‘lami ning kengayishiga sabab bo‘lmoqda. Kam sonli boylar va kam ta’minlangan fuqarolar sonining ko‘pligini ifoda etuvchi jamiyatning mulkiy jihatdan tabaqalanishi ijtimoiy sohada mamlakatning xavfsizligiga katta tahdid tug‘diradi4.

Yangi O‘zbekiston strategiyasida shaxsning iqtisodiy xavfsizligiga bo‘lgan ijtimoiy tahdidlarni beshta katta blok asosida tizimlashtirish mumkin: aholining pul daromadlari darajasi bilan bog‘liq tahdidlar; demografik vaziyat bilan bog‘liq tahdidlar; bandlik sohasidagi tahdidlar, ishsizlik darajasi yuqori bo‘lgan hollarda; ijtimoiy nafaqalar miqdori va aholini ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash choralari bilan bog‘liq tahdidlar; sog‘liqni saqlash, ta’lim, madaniyat va kommunal sohada yuzaga keladigan jarayonlar tufayli kelib chiqadigan tahdidlar.

Tahdid – bu bevosita xavf-xatar bo‘lib uning manbayi ko‘proq yoki kamroq darajada aniqlangan bo‘lishi mumkin. Tahdid kimga qarshi yo‘naltirilgan bo‘lsa, shularning unga tez munosabat bildirishini talab qiladi. Shaxs bir paytning o‘zida xavfsizlik sohasining ham obyekti ham subyekti bo‘lgani holda, xavfsizlik sohasi-ning barcha tizimlarida mavjud bo‘ladi va tizim tashkil etuvchi vazifasini bajaradi.

Shundan kelib chiqqan holda, shaxsning iqtisodiy xavfsizligini ta’minlash, iqtisodiy xavfsizlikning barcha bosqichlarida muhim o‘rin tutadi, ammo shuni ta’kidlash lozimki, shaxsning iqtisodiy xavfsizligi o‘z navbatida jamiyat, xo‘jalik yurituvchi subyek-tlar, davlat va ekologik vaziyatga chambarchas bog‘liqdir.Shaxs iqtisodiy xavfsizligini ta’minlashning asosiy tamoyillari quyidagilardan iborat:

- qonuniylik;
- shaxs, jamiyat va davlatning hayotiy muhim manfaatlari mutanosibligiga rioya qilish;
- xavfsizlikni ta’minlash bo‘yicha shaxs, jamiyat va davlatning o‘zaro mas’uliyatli bo‘lishi;
- xalqaro xavfsizlik tizimlari bilan integratsiyalashuv5.

Shaxsning iqtisodiy xavfsizligini ta’minlash muammolari bugungi kunda dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Iqtisodiy xavfsizlik deganda insonning barqaror daromad manbaiga ega bo‘lishi, o‘z ehtiyojlarini qondira olishi va turli iqtisodiy tahdidlardan himoyalanganligi tushuniladi. Bu masala ayniqsa bozor iqtisodiyoti sharoitida, global o‘zgarishlar kuchayib borayotgan davrda yanada muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Shaxsning iqtisodiy xavfsizligiga ta’sir etuvchi asosiy omillardan biri daromad barqarorligidir. Agar insonning daromadi doimiy bo‘lmasa yoki yetarli darajada bo‘lmasa, u turmush darajasini saqlab qolishda qiyinchiliklarga duch keladi. Ishsizlik ham iqtisodiy xavfsizlikka jiddiy tahdid soluvchi omil hisoblanadi. Ish o‘rinlarining yetishmasligi yoki mehnat bozoridagi nomutanosiblik natijasida ko‘plab insonlar o‘z salohiyatidan to‘liq foydalana olmaydi.

Yana bir muhim muammo bu moliyaviy savodxonlik darajasining pastligidir. Aholining katta qismi o‘z daromadlarini to‘g‘ri boshqarish, jamg‘arma qilish va investitsiya qilish bo‘yicha yetarli bilimga ega emas. Natijada ular iqtisodiy xavflarga nisbatan zaif bo‘lib qoladi. Kreditlardan noto‘g‘ri foydalanish ham qarzdorlikning oshishiga va iqtisodiy barqarorlikning buzilishiga olib keladi.

---

4 Abulqosimov X., Abulqosimov M. Iqtisodiy xavfsizlik: nazariya va amaliyot” T. 2019 yil “Noshirlik yog‘dusi” nashriyoti. –B.78.

5 Asatullaev X.S., Mamatov A.A., Jo‘raev T.T.. Iqtisodiy xavfsizlik (Darslik). –T.: “TMI nashriyoti”, 2023. B.124

Inflyatsiya va narxlarning o‘sishi ham shaxs iqtisodiy xavfsizligiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Narxlar oshishi daromadlarning real qiymatini pasaytiradi va aholining xarid qobiliyatini kamaytiradi. Bu esa ayniqsa kam daromadli qatlamlar uchun jiddiy muammolarni keltirib chiqaradi6.

Ijtimoiy himoya tizimining yetarli darajada rivojlanmaganligi ham muammolardan biridir. Nafaqalar, ijtimoiy yordam va sug‘urta tizimlari samarali ishlamasa, insonlar turli favqulodda vaziyatlarda iqtisodiy qiyinchiliklarga duch keladi. Shu sababli davlat tomonidan kuchli ijtimoiy siyosat olib borilishi muhim hisoblanadi.

Shaxs iqtisodiy xavfsizligini ta’minlash uchun bir qator choralar ko‘rish zarur. Avvalo, barqaror ish o‘rinlarini yaratish va aholini bandlik bilan ta’minlash muhimdir. Moliyaviy savodxonlikni oshirish orqali insonlarni o‘z mablag‘larini oqilona boshqarishga o‘rgatish kerak. Bundan tashqari, inflyatsiyani nazorat qilish va ijtimoiy himoya tizimini kuchaytirish ham muhim ahamiyatga ega.

Xulosa qilib aytganda, shaxsning iqtisodiy xavfsizligini ta’minlash ko‘p qirrali jarayon bo‘lib, u davlat siyosati, iqtisodiy barqarorlik va insonning o‘z bilim hamda ko‘nikmalariga bog‘liq. Ushbu yo‘nalishda kompleks yondashuv qo‘llanilgandagina ijobiy natijalarga erishish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Oliy Majlis va O‘zbekiston xalqiga Murojaatnomasi. “Xalq so‘zi” gazetasi 21.12. 2022 yil.

2. Martins-da-Rocha V. F., Vailakis Y. Financial Markets with Endogenous Transaction Costs / V. F. Martins-da-Rocha, Y. Vailakis // Economic Theory. – 2010. – Vol. 45. – P. 65–97

3. Tursunov B.O. Iqtisodiy xavfsizlik. O‘quv qo‘llanma. T.:”Innovatsion rivojlanish nashriyot-matba uyi” 2021 yil. – B.432.

4. Abulqosimov X., Abulqosimov M. Iqtisodiy xavfsizlik: nazariya va amaliyot” T. 2019 yil “Noshirlik yog‘dusi” nashriyoti. –B.78.

5. Asatullaev X.S., Mamatov A.A., Jo‘raev T.T.. Iqtisodiy xavfsizlik (Darslik). –T.: “TMI nashriyoti”, 2023. B.124

6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi ma’lumotlari

6 O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi ma’lumotlari